

FELSEFE DÜNYASI

2015/YAZ/ SUMMER Sayı/Issue: 61

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve Hakemli Bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı İşleri Müdürü/Editorial Manager

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet İNAM (ODTÜ)

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail KÖZ (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal TÜNER (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt Ün.)

Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR (Yıldırım Beyazıt Ün.)

Dr. M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Ün.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/Ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is published biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/Ulakbim since 2004.

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122

Kızılay - Çankaya / ANKARA

PK 21 Yenışehir/Ankara • Tel & Fax: 0 312 231 54 40

www.tufed.org.tr

Fiyatı / Price: 35 ₺ (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı / Design and Printed by.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret
İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11

Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

Basım Tarihi : Temmuz 2015, 750 Adet

Psikoloji Dünyasında Yeni Bir Yaklaşım: Hermeneutik

Arslan TOPAKKAYA*

Emel KARAKAYA**

Giriş

Günümüzde insanın belki de en önemli ihtiyaçlarından biridir “anlaşılma”. Genel hatlarıyla dünyanın içinde bulunduğu duruma bakacak olursak savaşlar, göçler, katliamlar, kısacası tam bir karmaşa ortamı karşımıza çıkar. Yirmibirinci yüzyılda, teknoloji ve iletişim çağında, eğitilmiş insan sayısının giderek arttığı, yaşam koşullarının iyileştiği bu yüzyılda, ne olmuştur da insanlık böyle sıkıntılar yaşamakta, böyle bir hayatı tercih etmekte ya da böyle bir hayatı katlanmak zorunda bırakılmaktadır?

Bu sorular her gün pek çok kişi tarafından sorulmaktadır. Ancak sorunun kökenine inildiğinde belki de karşımıza çıkacak, en derinlerde yatan cevap “anlaşılmamak”tır. Peki anlaşılmayı sağlayacak olan nedir? Makalemizde bu soruya konusu insan olan iki farklı alandan iki farklı ışık tutmaya, ışıkları bir araya getirip birbirlerine yansıyan yönlerine bakmaya, bu iki ışıktan farklı bir rengin yansımasını bulabilmek adına iki farklı alanı incelemeye çalışacağız: Felsefe ve psikoloji.

Psikoloji tarihine baktığımızda, felsefenin bir parçası olarak gelişen psikoloji, felsefeden kopmak ve kendi bağımsızlığını ilan etmek için dönemin varolan bilim anlayışını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak bilimin belirli kurallarını benimseyerek psikoloji yapması yani insanı ve onu meydana getiren sistemi incelemesi gerekmiştir.¹ Varolan bilim

* Erciyes Üniversitesi, Felsefe Anabilim Dalı, Prof. Dr.

** Psikolog, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

¹ Meltem Narter, “Psikoloji ve Sosyal Psikolojinin Bilimsel Geçmişi ve Bugünü”, *Psikolojide Yeni Tartışmalar* (iç.), Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 4-5; Nurten Gökalp, *Psikoloji Felsefesi*, Ebabel Yayınları, Ankara 2012, s. 1.

anlayışını benimsemiş olsa da, psikolojinin bir ontolojisinin de bulunması gerekmektedir. Psikolojinin ontolojisi Newton tarzı bir ontolojidir. Mekan ve zamanda şeyler ve olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi arar. Özellikle 1920'lerden sonra, deneyselliği ön plana çıkardığı yıllardan itibaren psikolojide hüküm süren ontoloji budur. Şeyler ve olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi vardır ve bu ilişkiler evrenseldir. Bu ontoloji beraberinde bir bilgi edinme yolu, bir epistemoloji getirmektedir. Psikoloji için bu epistemoloji, pozitivism ve onun bilimsel bilgi anlayışı olmuştur.²

Psikoloji, bağımsız ve kuramsal bir çalışma alanı olarak ortaya çıkışından bu yana eleştirilerle mücadele etmek durumunda kalmıştır. En etkili eleştirilerden biri de Immanuel Kant tarafından yapılmıştır. Kant, asıl anlamı ruh bilimi olan psikolojinin, fizik gibi deneysel bir disipline dönüştürülemeyeceğini; bu nedenle de doğabilimsel olamayacağını iddia etmiştir. Kant'a göre psikolojinin konusu, bunun yerine, ruhun betimlenmesi ile sınırlı tutulmalı ve ahlakî aktöre, yani kişinin iradî olarak ahlakî ilkelere göre hareket etme becerisine odaklanmalıydı.³

Kant'ın yorumunda sınırlayıcı bir anlayış göze çarpsa da haklılık payı olan noktalar da dikkate değerdir. Gerçekten de doğabilimsel yönelim o kadar fazladır ki, psikolojinin asıl incelemesi gereken konu geri planda kalmıştır. Ancak yaptığı bu tercihe rağmen, yapılan binlerce çalışmayla, üretilen fikirlerle alanın gittikçe genişlediğini, kendini geliştirdiğini görmekteyiz. Geçen yüzyıla göre bugün insan hakkında çok daha fazla bilgiye sahibiz. Ancak hâlâ çözüm getiremediğimiz ya da psikolojik açıklamaları varolmasına rağmen uygulamaya yansımaya çok sayıda konu var. Bu durum bize psikolojinin artık bazı sınırları aşması gerektiğini göstermektedir. Bunların en önemlisi de yöntemsel sınırlılıkları aşmaktır. Doğa bilimlerinin yöntemlerinin dışına çıkarak yöntem kullanımı, psikolojide bilimselliğin dışında kalmak kaygıları oluşturuyor olabilir. Ancak bu şekilde bilimsel yöneme odaklı bir çalışma şekli de anlamayı sınırlandırmaktadır. İnsanın öznel bir varlık olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Çalışma

2 Sibel A. Arkonaç, "Psikolojide İnsan Modelleri ve Ontoloji Sorunu", *Psikolojide Yeni Tartışmalar* (iç.), Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 39.

3 Thomas Teo, "Eleştirel Psikolojide Felsefi Meseleler", *Eleştirel Psikoloji* (iç.), (Çev: Güneş Kayacı Sevinç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s. 73-74.

alanımız insansa eğer, başlangıç noktamız “anlama” olmalıdır. Anlamadan yardım etmek ya da anlamadan uygulamaya geçmek mümkün olmadığı gibi, insan özneliği göz önünde bulundurulduğunda, anlama konusunu tek bir çerçeveye sığdırmak da mümkün değildir.

Günümüzde çeşitli sosyal psikoloji çalışmalarında ve eleştirel psikoloji alanında yöntemle ilgili katı görüşlerin yıkılmaya başladığını görürüz. Özellikle eleştirel psikoloji, yönetime bağlı bir psikoloji anlayışının yaratacağı sıkıntıları açık bir şekilde vurgulamaktadır. O halde artık ihtiyacımız olan, bilimsel yöntem tutsaklığından kurtulup, psikolojide yeni fikirlere yer açabilmektir. Bizim önerimiz, hermeneutik gibi anlamayı vurgulayan bir yaklaşımın artık psikoloji dünyasında yerini alması gerektiğidir.

Hermeneutik insanın kendine özgülüğünü dikkate alacak en uygun yaklaşımlardan biridir. Yorum ya da anlama pratiği üzerine sistematik bir düşünüm anlamına gelen hermeneutiğin Batı kültüründe uzun bir tarihi vardır.⁴ İlk olarak Antik Yunan dünyasında, yorumlanmaya ihtiyaç duyulan şeylerin yorumu anlamında kullanılmış ve etimolojik karakteri de yine aynı dönemde oluşmuştur. Hermeneutik, Yunanca bir fiil olan ve genellikle “yorumlamak” olarak tercüme edilen “hermêneuein” den ve isim olarak da “yorum” anlamındaki “hermêneia” dan gelmektedir.⁵ Sözcüğün kökeni Yunan Tanrısı Hermes’e de dayandırılmaktadır. Antik Yunan’da kanatlı Tanrı Hermes, tanrılarla insanlar arasındaki iletişimi sağlamakta, tanrılardan aldıkları bilgileri insanlara aktarmaktadır. Ancak bunları olduğu gibi değil, insanların anlayacağı şekilde iletip yorumlamaktadır.⁶

Antik Yunan’dan günümüze gelinceye kadar çok çeşitli şekillerde ele alınmış olan hermeneutiğin en önemli temsilcilerinden biri Hans-Georg Gadamer’dır. Gadamer, hermeneutiği ontolojik bir zemine yerleştirme ve evrenselleştirme yolundaki çabalarıyla, hermeneutiği farklı bir doğrultuya çekmiş ve bu konudaki eserleriyle yüzyılımız felsefesinde yoğun tartışmalara yol açmış, önemli etkiler meydana getirmiştir. Gadamer en önemli ve

4 Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar, Yaklaşımlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 147.

5 Richard E. Palmer, *Hermeneutik, (Çev: İbrahim Görener), Anka Yayınları, İstanbul 2003, s. 39.*

6 Emre Öztürk, “Hermeneutiğin Tarihsel Dönüşümü”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, cilt: 1, sayı: 2, 2009, s. 148.

en çok etki yaratmış olan eseri *Hakikat ve Yöntem*'in yanı sıra, hermeneutiğin genel ve özel problemlerini betimlemeye ve ayrıca hermeneutiğin çağdaş felsefe akımları karşısındaki konumunu belirlemeye veya bu akımlarla hermeneutik arasında bağ kurmaya yönelik çok sayıda makale de ele almıştır.⁷

Hermeneutik, Gadamer'le birlikte farklı bir noktaya yönelmiştir. O, hermeneutiği ne sadece doğa bilimlerine alternatif bir yöntem ne de sadece bir metin yorumlama sanatı olarak görmüştür. Anlama ve yorumlama sadece bilimlerle değil, genel olarak insan deneyimiyle ilgilidir. Gadamer'in amacı insan bilimleri için bir metodoloji geliştirmek değildir. Onun için hermeneutik, bilimlerin metodu ya da belirli bir grubun ayırıcı özelliği olmaktan daha fazla bir şeydir. Buna göre hermeneutik, insan doğasının anlama kapasitesini, anlama içerisindeki konumunu açığa çıkarır. Anlam, sadece konuşma ve yazının değil, tüm insanî yaratımların içinde olduğundan, hermeneutiğin görevi bu anlamı yeniden okumaktır. Bu yaklaşım doğrultusunda Gadamer *Hakikat ve Yöntem*'i yazmaktaki amacının, belirli bir yöntemi tanımlamak değil, tümüyle farklı bir hakikat ve bilgi anlayışına ulaşmak olduğunu özellikle vurgular.⁸ Ona göre anlama, verilmiş herhangi bir şeyin karşısında gösterilen öznel bir davranış değil, anlaşılana varlığına ait olmak demektir. Anlamaya yönelik devamlı bir çaba olmadan gerçek bilgiye ulaşmak mümkün değildir.⁹ Böylelikle Gadamer, Dilthey'in, hermeneutiği tin bilimlerinin bir yöntemi olarak gören anlayışını reddettiğini ortaya koymuş olur. O anlamayı, insanın dünyaya yönelik bütün edimleriyle ilişkilendirir. Gadamer hermeneutiği, tinsel bilimlerin sahip oldukları metotların ötesinde taşıdıkları gerçeklikler ile, bizim dünyaya ait tecrübelerimizi yakınlaştırma çabasındır.¹⁰

7 Doğan Özlem, *Bilim, Tarih ve Yorum*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998, s. 117.

8 Hans-Georg Gadamer, "Hermeneutics as a Theoretical and Practical Task", *The Gadamer Reader: A Bouquet of the Later Writings* (iç.), Edited and Translated by Richard E. Palmer, Northwestern University Press, Evanston, 2007, s. 248; Ezgi Ece Çelik, "Gadamer'in Hermeneutik Ufku ve Nietzsche'nin Perspektivizmi", *FLSF Dergisi*, sayı: 15, 2013, s.129.

9 Arslan Topakkaya, "Hans-Georg Gadamer'in Ardından", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, sayı: 1/4, 2008, s. 7.

10 Arslan Topakkaya, "Felsefi Hermeneutik", *FLSF Dergisi*, sayı:4, 2007, s. 85.

Bu makalenin temel amacı hermeneutiğin psikoloji alanında kullanımının, alana ne yönde katkıları olacağını tartışmaktır. Makalenin amacı doğrultusunda öncelikle Gadamer hermeneutiğinin temel kavramları incelenecek, sonrasında bu kavramların psikoloji alanında kullanımları ele alınacaktır. Ancak Gadamer'in hermeneutik modeli çok geniş kapsamlı bir konu olduğundan, ele alacağımız konuları “önyargı ve gelenek”, “ufukların kaynaşması” ve “tarihsel olarak etkilenmiş bilinç” çerçevesinde sınırlandırmayı tercih ettik.

1. Önyargı ve gelenek

Önyargı kavramı, Gadamer'in hermeneutiğe yaptığı en önemli katkılardan biridir. Gadamer'e göre önyargılar bizim gelenekle olan bağımızı oluşturmaktadır. Bir gelenek içine doğmuşluğumuz ve bu nedenle önyargılara sahip oluşumuz, başka bir deyişle tarihselliğimiz, anlamamızı kısıtlayan bir koşul değil, tersine anlamının ilkesidir.¹¹ Aile, toplum, devlet gibi bizi geleneğe bağlayan ortak yaşam alanları içerisinde önyargılarımız oluşmuştur. Bu durumda *yargılarımızdan önce önyargılarımız vardır aslında*. Gelenek, bir çağa, bir topluma, bir kültüre ait tüm birikimin kuşaktan kuşağa aktarılma sürecidir ve insanın kendini içinde bulduğu, kendi varlığına dair ilk anlamının oluştuğu ortamdır. Eğer geleneğe dogmatik olmayan bir tutum ile yaklaşırsa, yaşamın pek çok yönünü belirleyen gerçeklik hakkındaki anlamaya yön verebilir. Gelenek değişmez bir ön koşul değildir. Önyargılar yoluyla anlama gerçekleştikçe geleneği oluşturur, onun evrimine katılırız.¹² Gelenek hâkim olduğumuz bir süreç değildir. O bize miras kalmıştır.¹³

Tarihsel süreç incelendiğinde önyargı kavramının Aydınlanma dönemine gelinceye kadar bugünküne benzer negatif çağrışımlar içermediği görülür. Gerçek anlamıyla önyargı, bir durumu belirleyen unsurların tamamı gözden geçirilmeden önce verilen yargı anlamına gelir. Buna göre ön-

11 Jean Grondin, *Introduction to Philosophical Hermeneutics*, (Translated by Weinsheimer), Yale University of London Press, s. 111.

12 Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, (Translated by Joen Weinsheimer and Donald G. Marshall), Continuum Publications Company, New York 1994, s. 293.

13 Jürgen Habermas, “Gadamer'in Hakikat ve Yönteminin Eleştirisi”, *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler (iç.)*, (Çev: Hüsamettin Arslan), Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 227.

yargı kesinlikle yanlış yargı anlamına gelmez; hem pozitif hem de negatif değere sahip olabilecek bir düşüncedir.¹⁴

Gadamer önyargıları “meşru-üretken önyargılar” ve “meşru olmayan-yanıltıcı önyargılar” olmak üzere ikiye ayırır. Bu ayrımı yapabilmek, yanlış anlamlardan kaçınabilmek adına oldukça önemlidir. Yanıltıcı önyargılarımızdan kaçınabildiğimiz ve sorgulayıcı bir tutum benimseyebildiğimiz takdirde yorumlama etkinliğinin sonunda yeni anlamlara, yeni ve güvenilir bilgilere ulaşabiliriz. Gadamer’e göre, yanıltıcı önyargılardan kaçınabilirsek, sorgulayıcı ve eleştirel bir süreç sonunda ulaştığımız bilgiler aracılığıyla bir tarih bilincine sahip oluruz. Bu tarih bilinci, hem geçmişten devraldığımız hem de değiştirilmeye, yenilenmeye açık şekilde yarına aktardığımız bir bilinçtir, ancak anlama sürecinde doğruluk ölçütü olarak işleyen bir bilinç değildir. Böyle bir tarih bilincine ulaşan kişi, kendisini ve içinde yer aldığı geleneği refleksiyonla değerlendirir. Gadamer’e göre insan kendini ancak kendi tarihinden hareketle anlar. Bu bakımdan tarih bilinci kendini bilmenin de koşuludur. Tarih bilincine ulaşmak için meşru önyargılara ihtiyacımız vardır. Meşru önyargılar gelenekle olan bağımızı gösterir, anlama ve yorumlamada temel teşkil eder.¹⁵

Önyargı, psikoloji dünyasında da, özellikle sosyal psikoloji alt alanında, “tutumlar” başlığı altında uzun yıllardır incelenen, çok fazla deneysel çalışmanın da bulunduğu, psikoloji literatüründe önemli bir yere sahip konulardan biridir. Konuyu bu kadar önemli kılan belki de dünyanın geçirdiği değişim sürecidir. Savaşlar, ırkçı yaklaşımlar, katliamlar, Rönesans ve Reform hareketleriyle beraber ulusların parçalanması, farklı ulusların bir araya gelmesi, bu durumun bir sonucu olarak da toplum içerisinde meydana gelen çatışmalar, önyargıların incelenmesini daha da önemli hâle getirmiştir.

Psikolojide önyargı tanımlarına baktığımızda genellikle önyargının olumsuzluk içeren yönlerine vurgu yapılmış olsa da bu alanda çalışan pek çok önemli sosyal psikoloğun, kavramı daha objektif ve tüm yönlerini ele alacak şekilde incelediğini görürüz. Bu tanımları genel hatlarıyla toparla-

14 Hans-Georg Gadamer, *Hakikat ve Yöntem-İkinci Cilt*, (Çev: Hüsamettin Arslan-İsmail Yavuzcan), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 11.

15 Çelik, Ezgi Ece “Gadamer’in Hermeneutik Ufku ve Nietzsche’nin Perspektivizmi”, *FLSF Dergisi*, sayı: 15, 2013. s. 132.

yacak olursak; günlük yaşamda önyargı, sıradan, iyi ya da kötü bir yargı içermeyen, kanıt ya da hiç değilse herhangi bir bilgi ya da deneyime dayanmayan her türlü “ön fikir” anlamında kullanılmaktadır.¹⁶ Tanımda görüldüğü üzere önyargı, belli bir olumsuz noktada toplanmamış, “ön fikir” anlayışına odaklanılmıştır. Bu noktada Gadamer’in anlayışına benzer bir anlayış olduğu görülmektedir. Ancak Gadamer ve psikoloji noktasındaki temel ayırım Gadamer’in önyargıları, anlama hadisesinde zorunlu olarak görmesi ve tamamen olumlu bir işleve sahip olduklarını savunmasıdır.

Önyargıların nedenlerinin ne olduğuna yönelik çalışmalara baktığımızda temel nedenler, öğrenme, yaşantılar, saldırganlığın başkalarına yansıtılması, algılanan benzerlik miktarı ve kendini gerçekleştiren kehanet konuları etrafında toplanmıştır.¹⁷ Biz burada Gadamer’in önyargı anlayışıyla bağlantı kurmak adına “kendini gerçekleştiren kehanet” konusunu inceleyeceğiz: Pek çok çalışma, insanların başka insanlara “beklentilerine uygun davranmalarını sağlayacak şekilde” davrandıklarına ilişkin kanıtlar ortaya koymaktadır. Bu temel beklenti etkisini, ilk olarak toplum bilimci Robert Merton (1948) ele almış ve bu sürece “kendini gerçekleştiren kehanet” adını vermiştir. Merton’a göre, belli bir duruma ilişkin tanımlamalar (kehanetler ya da beklentiler), bir süre sonra bu durumun ayrılmaz bir parçası haline gelirler ve bu durum da daha sonraki gelişmeleri etkiler. Kendini gerçekleştiren kehanet, başlangıçta, durumun yeni bir davranışa yol açan yanlış bir tanımlamasından ibaretken, sonunda, temelde yanlış olan bir durumu gerçeğe dönüştürür. Sonuç olarak kendini gerçekleştiren kehanetin, yaygın bir şekilde işleyen ve önyargıların kalıcı hale gelip yaygınlaşmasında oldukça etkili olan bir süreç olduğunu söyleyebiliriz.¹⁸

Kendini gerçekleştiren kehanet’in her ne kadar olumsuz etkileri üzerinde durmuş olsak da, olumlu etkilerinin de olabileceği göz ardı edilmemelidir. “Olumsuz önyargılar nasıl ki olumsuz sonuçlar doğuruyorsa, olumlu

16 Melek Göregenli, “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (iç.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 22.

17 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Clifford T. Morgan, “Tutumlar ve Önyargı”, *Psikolojiye Giriş* (iç.), (Çev: Orhan Aydın), Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara 1999, s. 370.

18 Robert K. Merton, “The Self-Fulfilling Prophecy”, *Antioch Review*, 8, 1948, s. 194.

beklenti geliştirmek de olumlu sonuçlara ulaşmamızı sağlayabilir.”¹⁹ Bu durumda bizim görüşümüz, psikolojide olumsuz önyargılara odaklanmak yerine, Gadamer’in görüşlerinden de faydalanarak, olumlu önyargıların olumlu sonuçlara yol açabileceği üzerine çalışmalar yaparak uygulama alanına katkıda bulunabiliriz. Örneğin çocuk eğitiminde çocuk üzerinde olumlu beklenti geliştirerek, bir anlamda olumlu önyargılar oluşturarak, olumlu davranışlar gelişmesine katkı sağlayabiliriz. Pek çok çocuk gelişimi kitabında çocuğun pozitif davranışlarını pekiştirmekten bahsedilir. Bu bağlamda çocuk henüz yapmıyor olsa bile, gelişmesini istediğimiz pozitif bir davranış konusunda çocuğun onu yapabileceğine dair olumlu bir önyargı oluşturduğumuzda, bu durum hem bizim çocuğa yaklaşımımızı olumlu etkileyecek hem de çocuğun isteğini ve çabasını arttıracaktır.

Psikolojide önyargılardan faydalanabileceğimiz diğer bir alan psikoterapilerdir. Pek çok psikoterapi türünde terapist, hastayı tanıma sürecinde, hastaya yönelik bir takım hipotezler oluşturur. İyi bir değerlendirme ve tedavi süreci sonunda terapist hipotezlerini doğrulamaya çalışır. Süreç içinde hipotezlerini değiştirir ya da yeniler. Bu hipotezler terapistte tedavi boyunca yol gösterir. Bunlar terapistin hasta hakkındaki “ön fikir”leridir aslında. Gadamer’in deyişiyle önyargı da diyebiliriz. Burada aslında Gadamer’in anlayışına benzer şekilde önyargılar olumlu olarak görülmektedir.

Görüldüğü gibi psikoloji dünyasında önyargıları Gadamer’in görüşlerinden yararlanarak inceleyebileceğimiz, uygulamaya katkı sağlayabilecek çeşitli konular bulunmaktadır. Konunun, özellikle alanda uzmanlaşmış psikologlar tarafından incelendiğinde, daha da genişletilebileceği, iki alan arasında daha sıkı bağlar kurulabileceği aşikârdır. Benzer şekilde Gadamer’in ufukların kaynaşması kavramını incelemeye çalışalım. Ufukların kaynaşması kavramını, psikolojide farklı görüşlerin sentezi olarak ele alabiliriz. Ancak bu bakış bizi, kavramı daha sınırlı çizgiler içerisinde değerlendirmeye yönlendirebilir. Bu nedenle daha orijinal bir yaklaşım elde edebilme ümidiyle, ufukların kaynaşması kavramının, empati kavramına

19 H. Andaç, Demirtaş Madran, “Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (iç.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 40.

katkı sağlayıp sağlayamayacağı yönünde bir incelemenin daha kapsamlı bir değerlendirme olabileceğini düşünmekteyiz.

2. Ufukların Kaynaşması ve Empati

Gadamer'e göre ufuk, belirli bir hâkim noktadan görülebilen her şeyi içine alan görüş alanıdır. Dolayısıyla bir kişinin ufka sahip olması, yakın olan şeyle sınırlı olmaması, onun ötesini görebilmesi anlamına gelir. Bunu hermeneutik alana uyguladığımızda şunu görürüz: Anlamaya çalıştığımız şeyi hakiki boyutları dâhilinde görebilmek için doğru bir tarihsel ufuk kazanmamız gerekir. Kendimizi geleneğe ait metnin konuştuğu tarihsel ufka yerleştirmeyi başaramazsak, onun bize söylediği şeyi yanlış anlarız. Bu noktada ötekini anlamak için kendimizi onun konumuna yerleştirmemiz gerektiğini söyleyebiliriz.²⁰

Sahip olduğumuz ilk ufuk, içerisine doğmuş olduğumuz şartlar tarafından belirlenir. İnsan bu ufku başka ufuklarla her karşılaşmada yenileyerek farklı ufuklar kazanır. Gadamer'e göre sahip olduğumuz ufuklarımız sürekli bir şekillenme içerisinde. Bu süreçte kişi sürekli önyargılarını test etmektedir. Bu test etme işleminin önemli bir bölümü geçmişle karşı karşıya kalma ve içinden geldiğimiz ufku anlama faaliyeti sırasında gerçekleşir. Bu nedenle şimdinin ufku, geçmişsiz gerçekleşmez, kendi başına izole edilmiş şekilde varolmaz. Anlama daima kendi başına var oldukları farzedilen ufukların kaynaşmasıyla gerçekleşir.²¹

Gadamer ufukların kaynaşması konusu kapsamında empati kavramına da vurgu yapmaktadır aslında. Gadamer'e göre geleneği anlamak için tarihsel bir ufka sahip olmak gerekir. Bunun için yapmamız gereken ise *kendimizi ötekinin durumuna yerleştirmektir*.²² Bu ifade, empatinin belirleyicileri arasında görülen "perspektif alma" kavramıyla benzerlikler taşımaktadır. Perspektif alma, kişinin, spontan olarak kendi bakış açısını diğer kişinin bakış açısına uydurma eğilimi olarak tanımlanmaktadır.²³ İki yaklaşımı karşılaştırdığımızda Gadamer'in açıklamalarının daha tatmin

20 Gadamer, *Hakikat ve Yöntem-İkinci Cilt*, s. 56-57.

21 Gadamer, *Hakikat ve Yöntem-İkinci Cilt*, s. 61-62.

22 Gadamer, *Hakikat ve Yöntem-İkinci Cilt*, s. 60.

23 Necla Acun Kapıkıran, "Kişilerarası İlişkiler ve İletişimde Empati", *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* (iç.), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012, s. 113.

edici olduğunu götürürüz. Gadamer eğer kendimizi başka birinin yerine koyarsak, öteki kişinin parçalanamaz bireyselliğinin farkına varabileceğimizi söyler. Kendimizi başka birinin yerine koyma ifadesi için “başka birinin ayakkabılarını giymek” deyimini kullanır. *Hakikat ve Yöntem*’in bu içeriği dikkate alındığında, Gadamer’in “ufukların kaynaşması” kavramının, “empati” kavramını da kapsadığını düşünmekteyiz. Gadamer’in kullandığı “başka birinin ayakkabılarını giymek” deyimini, benzer şekilde psikolojide empatiyi ifade etmek adına da kullanılmaktadır. Ancak Gadamer ufuk kavramını empatiden daha üst düzey bir kavram olarak görmektedir. Çünkü ona göre ufuk kazanmak, insanın menzili içinde kalan şeyin ötesine bakmayı öğrenmesi anlamına gelir.

Görüldüğü gibi ufukların kaynaşması ve empati kavramları birbirlerine benzer içeriklere sahiptirler. Elbette ki iki farklı alana ait kavramların içeriklerinin tamamen aynı olması beklenemez. Bu farklılıklar alanlar arası katkıyı arttıracak unsurlar olabilirler. Buradaki öncelikli hedefimiz “ufukların kaynaşması” kavramıyla Gadamer’in “empati” konusuna nasıl bir katkıda bulunacağıdır. Çünkü günümüz dünyasında her ne kadar empatiyle ilgili çok fazla çalışma yapılmış olsa da, iletişimin bu önemli boyutuna katkı sağlayabilecek tüm görüşler değerli görülmektedir. İletişim çağında olmamıza rağmen insanlararası empati kurabilmek hâlâ toplumsal bir sıkıntı olarak varolmaya devam etmekte, empati becerisini arttırmaya yönelik geliştirilen programlar yetersiz kalmaktadır. Bu noktada Gadamer’in fikirlerinin psikoloji alanına kuramsal bir ışık tutmak adına faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi psikoloji dünyası çeşitli yöntemler geliştirerek, eğitimler planlayarak (rol oynama, modelden öğrenme, vb.) insanların empati becerilerini arttırmaya çalışmaktadır. Çünkü toplumsal çalkantıların çok yoğun yaşandığı günümüz dünyasında, kişilerarası iletişim çatışmalarını en aza indirmek, insanların birbirlerini daha iyi anlayabilmelerini sağlamak, pek çok sıkıntının çözümünde önemli rol oynayacak faktörler arasındadır. Bu noktada konumuz açısından yapmamız gereken, Gadamer’in ortaya koyduğu ufukların kaynaşması yaklaşımının günümüz empati anlayışından ne gibi farklılıklar içerdiğini keşfetmeye çalışmak olmalıdır. Bu bağlamda karşımıza ilk çıkan Gadamer’in ufukların kaynaş-

ması kavramını daha evrensel bir nitelikte bize sunmuş olmasıdır. Empati dediğimizde en genel anlamıyla, kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyması, onu anlamaya çalışması ve bunu ona ifade etmesi sürecidir. Ancak bu uygulamanın nasıl yapılabileceği konusu aydınlatılmamış bir konudur. Gadamer ise ufukların kaynaşması konusu kapsamında “ötekini anlamak” ifadesini kullanırken bunu yapabilmeyi yolunun kendimizi ötekinin durumuna yerleştirmek olduğunu söyler. Bu ise karşı tarafın ufku göz önünde bulundurmayı gerektirir. Her birey, içinde hareket ettiği bir ufka sahiptir. Anlama sürecinde tarihsel ufuk geleceğe yansıtılırken, eş zamanlı olarak onun yerini başka bir ufuk alır. Bu yansıtmayı sağlayan “tarihsel olarak etkin bilinç”tir. Bu bilinç sayesinde kişiye yansıyan diğer bilinç ona tümüyle yabancı gelmez. Böylelikle ufukların kaynaşması gerçekleşir ve kişi ötekini daha iyi anlayabilir. Yani karşımızdakini anlamaya çalışırken onun sahip olduğu ufku öncelikle anlamaya çalışmak, sonrasında bu ufku süzgeçten geçirerek kendi ufukumuzla birleştirebilmek gerekir. Konuyu bir örnekle pekiştirmeye çalışalım:

Empati yapabilme becerisinin özel öneme sahip olduğu alanlardan birisi terapist-hasta ilişkisidir. Bu ilişki çerçevesinde terapistin empati yapabilme becerisinin yüksek olması, tedaviyi pozitif yönde etkilemektedir. Bu noktada empatiyle kastedilen, kendini hastanın yerine koymak, onu anlamaya çalışmak ve anladığımızı ona ifade etmektir. Gadamer’in yaklaşımını bu duruma uyguladığımızda, hastayı geçmişten getirdiği tüm yönleriyle, yaşadığı sıkıntıyı tüm ayrıntılarıyla anlamaya çalışan bir terapist karşımıza çıkar. Oysa klasik bir empati eğitimi alan terapistte, bu eğitimde vurgulanan hastayı anlamaya çalışmak kısmıdır. Gadamer ise bu anlamının nasıl olması gerektiğinin derinlerine iner ve hastanın ufku görebilmekten bahseder. Hastanın ufku ile kendi ufku birleştirebilen terapist ise gerçek anlamaya ulaştığı gibi gerçek yorumlamaya da ulaşabilir. Terapist ne oranda gerçek anlama ve yorumlamaya ulaşırsa, o oranda hastaya yardımcı olabilir.

Görüldüğü gibi ufukların kaynaşması, anlamının gerçekleşmesi açısından kilit bir noktada durmaktadır. Anlama temelde tarihin etkisi altında bir olay olduğundan, kişinin ufuk kazanmasını sağlayacak temel dayanak ise, anlamak istediği şeyin tarihsel bilincini dikkate alması olacaktır.

3. Tarihsel Olarak Etkilenmiş Bilinç

Gadamer'e göre bizler her zaman tarihin içinde ve etkisi altındayızdır. Tarihsel olarak etkilenmiş bilinç, hem anlamamanın bir unsurudur hem de anlamayı gerçekleştiren doğru soruların bulunmasında etkilidir. Tarih bizim için, hakkında araştırma yapmaya değer görünen şeyin ne olduğunu ve neyin araştırma nesnesi olarak gündeme geleceğini önceden belirler. Bu durumda mevcut görünüşü hakikatin tümü olarak değerlendirdiğimizde, gerçekten orada olan şeyi göremeyip, hakikati iskalamış oluruz.²⁴ Aynı şekilde geçmişten günümüze aktarılan yazılı geleneğin, aradaki tarihsel uzaklıkta olup biten olaylardan ve yorumlardan bağımsız anlaşılacakçağı açıktır. Bugün elde edilen anlam, geçmişte oluşturulan anlamların bir toplamıdır. Bu nedenle aktarılan gelenek her zaman "gelecekteki bakış açılarının yol açacağı birikimlere açıktır."²⁵ Her yeni anlama tarihsel olarak etkilenmiş bir bilinçle gerçekleşecektir.

Etkin tarih bilinci, anlama eylemi içindeki bir unsurdur. Gadamer'e göre kendini daha iyi tanıma ve daha iyi anlama için bu etkinin farkında olunması gerekir. Etkin tarihin bilincinde olunmasının gerekliliği, bu bilincin her zaman mutlak şekilde gerçekleştirilebileceği anlamına gelmez. Ancak biz farkında olsak da olmasak da etkin tarih bilinci fonksiyonunu devam ettirir.²⁶ Etkin tarih bilincine sahip varlığın bilinci öncelikle hermeneutik durumun bilincidir. Hermeneutik durum, anlamaya çalıştığımız gelenek konusunda kendimizi içinde bulduğumuz durumdur. Bu durumu tam olarak açıklamak ise mümkün değildir. Çünkü tarihsel varlıklar olduğumuz için dışarıdan nesnel bilgi elde etme imkanı yoktur. Tarihsel olmak, kişinin kendisi hakkındaki bilgisinin asla tam olamaması demektir.²⁷

Gadamer hermeneutiğinin psikoloji dünyasına ne türden katkılarının olabileceğini incelediğimiz bu çalışmada, belki de en önemli vurgumuz, tarihsel bilinç üzerine olacaktır. Çünkü tarihsel bilinçten yoksun bir

24 Gadamer, *Hakikat ve Yöntem-İkinci Cilt*, s. 54.

25 Habermas, Jürgen "Gadamer'in Hakikat ve Yönteminin Eleştirisi", *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* (iç.), (Çev: Hüsamettin Arslan), Paradigma Yayınları, İstanbul 2002., s. 212.

26 Gadamer, *Hakikat ve Yöntem-İkinci Cilt*, s. 55.

27 Gadamer, *Hakikat ve Yöntem-İkinci Cilt*, s. 56.

anlama, eksik kalmış, yanlış bir anlamadır. İnsanı geçmişiyile, bugüne kadar getirdiği yaşantısıyla, içinden yetişip geldiği geleneğiyle bir bütün olarak değerlendirmek, anlamının temel noktasıdır aslında. Biz bu bağlamda psikolojide “şema” başlığı altında incelenen konunun tarihsel bilinçle olan benzerliklerini ve yine psikolojide kullanılan tarihsel bilinçten yoksun ölçek ve testlerin nasıl eksik bir değerlendirmeye yol açacağı konularını inceleyip, Gadamer’in bakış açısının bu alanlara nasıl katkıda bulunabileceğini değerlendirmeye çalışacağız.

3.1. Şemalar ve Tarihsel Bilinç Bağlantısı

Şema, bireyin bilgi işleme süreçleri üzerine önemli derecede etkide bulunan, göreceli olarak kalıcı özellikler taşıyan zihinsel yapılardır. Zihinde duyuşsal bilginin yorumlanmasını etkileyen, bilginin uzun süreli belleğe kodlanmasını biçimleyen, bellekte depolanmış bilginin yeniden işleme biçimini belirleyen ve davranışsal tepkiyi belirlemeye yardımcı olan organizasyonel yapılar “zihinsel model” veya “şema” adını alır.²⁸

Şemalar kişinin dile getirmediği, ancak inandığı ara inançları, kuralları ve sayılılarından oluşur. Kurallar ve sayılılar söze dökülmeseler bile davranışın soyut düzenleyicileridir. Bir anlamda, bireyin kendisinin ve diğer insanların davranışları, başlarına gelen şeyler ve yaşantıyla ilgili kalıcı hale gelmiş kuralları ve beklentileridir. Doğal olarak, normal koşullarda, bireyler zaten bu şemalara göre yaşadıkları ve inandıkları için, bunları söze dökmelerine gerek yoktur.²⁹

Şemaların en önemli özelliklerinden biri gelişimsel süreçte oluşmaları ve yaşantılarla desteklenmeleridir. Bu şemalar çocukluk ve ergenlik boyunca oluşur ve yaşam boyunca yapılanır. Kişinin biyolojik alt yapısının yanı sıra, yaşantılarını anlamlandırma biçimleriyle birlikte oluşan bu bilişsel yapılar, aynı zamanda çevre ve kişinin kalıtsal özelliklerinin etkileşiminin de bir sonucudur. Temel inanışlar veya erken dönem uyumu bozucu şemalar, kişinin yaşamda varoluşunu sürdürebilmek için tutunduğu ve zaman içinde süregelenliği ve direnci artan yaşamsal inançları temsil etmektedirler. Kişi yaşantılarını, bu şemaların doğruluğunu onaylayacak

28 M. Hakan Türkçapar, *Bilişsel Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama*, Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık, Ankara 2012, s. 71.

29 M. Hakan Türkçapar, *Bilişsel Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama*, s. 84.

ve devamlılığını sağlayacak biçimde yorumlama eğilimi taşır. Bu durum erken dönem uyumu bozucu şemaların esnekliğini ve değiştirilebilirliğini zorlaştırır.³⁰

Bilişsel şemaların her anlamda işlevselliği bozucu içerik taşıması gerekmez. Ancak psikoloji genel olarak uyumu bozucu şemalarla ilgilenir. Özellikle klinik psikoloji, genel olarak problem davranışın tedavisi üzerinde durduğundan ve uygulamalı bir alan olduğundan, bu yönde geliştirilmiş tedavi modelleri vardır. Bilişsel davranışçı terapi ve şema odaklı psikolojik danışma yaklaşımı, özellikle erken dönemde oluşmuş uyumsuz şemaların düzeltilmesine yönelik çalışan yaklaşımlardır.

Bilişsel Davranışçı Terapi³¹ etkinlik düzeyi en yüksek olan terapi türlerinden biridir. Bu terapi yaklaşımında şemalarla çalışmaya başlamadan önce, daha yüzeyle bulunan, kişiyi rahatsız eden olay sırasında aklından geçen düşüncelerle (otomatik düşünceler) çalışılır. Amaç, düşünce içeriğindeki uygunsuz noktaları (bilişsel çarpıtmalar) kişiye gösterebilmek ve çeşitli terapötik tekniklerle iyileşmeyi sağlamaktır. Düşüncedeki değişimin, davranışlarda da değişime yol açacağı varsayılır. Çocuklarda genel olarak otomatik düşüncelerle çalışmak iyileşme açısından yeterli olmaktadır. Çünkü henüz olumsuz şemalar yerleşmemiştir. Oysa yetişkin birinin şemaları oluşmuş ve kişi tarafından benimsenmiştir. Bu nedenle şemaları değiştirebilmek çok daha zor ve terapisti zorlayan çalışmalardır.

Şema odaklı psikolojik danışma yaklaşımı, çocukluk ve ergenlik dönemi boyunca geçirilmiş olumsuz yaşantıların bilişsel sonuçlarını çok ayrıntılı bir şekilde tanımlayarak bilişsel psikolojik danışmaya önemli katkılarda bulunmuştur. Bu anlamda şema odaklı psikolojik danışma, zor danışanlar olarak tanımlanan ve danışmaya yoğun direnç gösteren danışan grupları için etkililik düzeyi yüksek bir yaklaşımdır. Ancak yaşamın erken dönemlerinde kazanılan uyumsuz şemaların beş yıl boyunca izlendiği bir

30 Murat Boysan, Üniversite Öğrencilerinde Erken Dönem Uyumsuz Şemalar, Başa Çıkma Stilleri ve Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkilere Yönelik Bir Model Sınaması (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2012, s. 94.

31 Bilişsel Davranışçı Terapi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Hakan Türkçapar, *Bilişsel Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama*, Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık, Ankara 2012.

izleme çalışmasında (Riso 2006), söz konusu temel inanışların çok fazla değişmediği ve kararlı kaldığı saptanmıştır.³²

Şemalar başlığı altında, buraya kadar, çocukluk döneminden başlayarak çeşitli düşünce ve değerlerin oluşumunu, psikolojik bakış açısıyla kısaca aktarmaya çalıştık. Şema konusunu anlatmaktaki amacımız, Gadamer'in tarihsel bilinç kavramı ile şemalar arasındaki bağlantıyı inceleyip, iki alanın birbirine katkısı olup olamayacağını değerlendirmektir.

Gadamer için anlamının en temel unsurlarından biri gelenektir. Gelenek de elbette ki tarihsel bilinçte kendini gösterir. Psikolojinin de temel amacı insanı anlamaktır. İnsanı anlayabilmek öncelikle bütüncül bir yaklaşımı gerektirir. İnsanı bütünüyle, her yönüyle değerlendirebilmek psikologların yaşadığı en önemli sıkıntılardan biridir. Bu noktada Gadamer'in hermeneutik modelinden faydalanacak olursak, öncelikle kişinin geçmişten bu yana getirdiği geleneği dikkate almak gerekir. Yukarıdaki paragraflarda bahsettiğimiz şemalar, kişinin çocukluk ve ergenlik dönemi boyunca geçirdiği yaşantılar sonucu oluşan bilişsel yapılardır. Psikoloji konuyu bu şekilde değerlendirir. Gadamer açısından baktığımızda gelenekten bahsedilmektedir aslında. Kişinin geçirdiği yaşantılar; yaşam koşulları, çevresindeki kişiler, maruz kaldığı olaylar, vb. pek çok faktörle bağlantılıdır. Tıpkı gelenek derken kastettiğimiz yaşantılar gibi. Psikoloji, özellikle olumsuz yaşantılar sonucu oluşmuş olumsuz şemalara odaklanır. Çünkü problem davranışa odaklıdır. Oysa bireyi anlayabilmek için olumlu-olumsuz tüm yaşantıları içeren tarihsel bilinç dikkate alınmalıdır. Böyle bir yaklaşım kişinin davranışlarını ve davranışların altında yatan faktörleri daha kapsamlı değerlendirebilmemizi sağlar.

3.2. Psikolojik Değerlendirmede Tarihsel Bilinç Eksikliği

Psikolojiye yönelik yapılan en önemli eleştirilerden biri, psikolojinin insan yaşamının karmaşıklığını ele almak yerine küçük bölümleri incelemekle yetinmesidir. Örneğin biliş; dikkat, düşünme ve hafıza olarak alt bölümlere ayrılmıştır. Aynı şekilde hafıza da uzun dönem, kısa dönem ve

32 Üniversite Öğrencilerinde Erken Dönem Uyumsuz Şemalar, Başa Çıkma Stilleri ve Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkilere Yönelik Bir Model Sınaması (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2012 s. 99.

başka bölümlere ayrılmıştır. Parçaların özneliği yeterince açıklayabildiğini varsaymak *indirgemeci* bir yaklaşımdır. Gerçek yaşamda insan özneliği bütünsel bir biçimde deneyimlenir. Öznenin bakış açısında biliş, duygu ve arzu, parçalara ayrılmış bir biçimde değil, genellikle somut yaşam deneyimleriyle bağlantılı bir biçimde yaşanır. Bir bütünün parçalarını çalışmanın yeterli olacağı ve parçaların birbirine eklenerek anlamlı bir bütün oluşturacağı fikri sınırlı bir dünya görüşüne dayanır. İnsan zihinsel yaşamı söz konusu olduğunda, parçalar yalnızca birbirine eklenmez. Eleştiriler de insan özneliğine hakkını veren bir psikolojinin, parçaları anlamak için, öncelikle insan deneyiminin bağlantı noktalarını incelemesi gerektiği yönündedir.³³ Bu bağlamda psikolojik değerlendirmede yaşanan sıkıntıları genel hatlarıyla ele almaya çalışalım:

Bir doğa bilimi olmayı tercih ettikten sonra psikolojinin en sık kullandığı yöntemlerden biri, test ve ölçekler olmuştur. Psikolojide kullanılan test ve ölçeklerin pek çoğu bir ülkede üretildikten sonra başka ülkeler tarafından kendi toplumuna uyarlanarak kullanılır. Her ne kadar uygulanacak topluma uyarlanmaya çalışılsa da, standart uygulamalara ulaşabilmek için, testleri standardize edebilme kaygıları söz konusudur. Bu nedenle test ve ölçeklerin doğru bir değerlendirme yapabileceği meçhuldür. Çünkü farklı bir topluma uyarlanan test ve ölçeklerde tarihsel bilinç göz ardı edilmiş olur. Test ve ölçekler her ne kadar bireyler için üretilmiş olsa da bireyleri geçmişten, gelenekten bağımsız değerlendirmek bizi yanlış sonuçlara götürür. Konuyu psikoloji uygulamalarında karşılaştığımız iki örnekle açıklamaya çalışalım:

Psikoloji literatüründe duygularla ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak Uluslararası Duygu Kitapçığı adı verilen bir kitapçıktan seçilen fotoğraflarla uygulama yapılır. Kitapçıktaki fotoğraflar; mutluluk, üzüntü, kızgınlık, korku gibi çeşitli duyguları içeren yüz ifadelerinden oluşmaktadır. Ülkemizde bu yöntemle yapılan çalışmaların ne oranda doğru sonuçlar vereceği şüphelidir. Çünkü çalışmalara alınan kişilere gösterilen yüz ifadeleri, farklı kültürden insanlara ait yüz ifadeleridir. Çalışmalar kapsamında çeşitli ruhsal hastalıkları olan kişilerin, sağlıklı kişilere oranla duyguları

33 Teo, Thomas “Eleştirel Psikolojide Felsefi Meseleler”, *Eleştirel Psikoloji* (ç.), (Çev: Güneş Kayacı Sevinç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012. s. 76-77.

tanımada sıkıntı yaşayıp yaşamadıkları tespit edilmeye çalışılır. Ancak bizzat kendimizin de içinde bulunduğu sağlıklı grup denemelerinde, bu ifadeleri tanımakta zorlandığımızı fark ettik. Çünkü mutluluk, üzüntü gibi duyguların dışarıdan yansımaları her toplumda farklı olacaktır. Bu durumda böyle bir uygulamanın doğru sonuçlar verebilmesi mümkün değildir.

Konuyla ilgili verebileceğimiz diğer bir örnek IQ testleriyle ilgilidir. Ülkemizde çocuklara uygulanan, geçerlik ve güvenilirliği en yüksek olan IQ testi, Wechsler Çocuklar İçin Zeka Ölçeği-Revize Formu (Wechsler Intelligence Scale for Children-Revised)'dur. Ölçek ilk olarak 1949 yılında David Wechsler tarafından "Wechsler Intelligence Scale for Children" adıyla geliştirilmiş, 1974 yılında ise gözden geçirilerek şu an bizim kullandığımız "Wechsler Intelligence Scale for Children-Revised" şeklini almıştır. On alt bölümden oluşan testin içeriğindeki sorular ve uygulamalar 1982 yılında Türk çocukları için uyarlanmıştır. Örneğin genel bilgi bölümünde "Demirin paslanma nedeni nedir?" sorusuna beklenen yanıt "Oksitlenme ya da nemli havayla birleşme" şeklindeki bir genel öğrenme bilgisidir. Oysa bizim sekiz yıllık poliklinik uygulamalarımız göstermiştir ki, kapasitesi iyi olsun veya olmasın pek çok çocuğun bu soruya yanıtı "İşlememesi, çok durması, çalışmaması, vb." şeklinde olmuştur. Bu yanıtıyla çocuk, bu sorudan puan alamamaktadır. Oysa dikkatle bakılırsa çocukların yanıtında bir atasözümüzün izleri dikkati çeker: "İşleyen demir ışıldar". Gerek eğitim sistemimiz gerekse aile yapımızın sonucu olarak bu atasözü pek çok şekilde çocukların karşısına çıkmıştır ki "demir" kelimesi çocukların zihninde doğrudan bu atasözünü çağrıştırmaktadır. Bu durumda test maddesi ölçmek istediği şeyi ölçememiş olmaktadır. Bu örnekte tarihsel bilincin göz ardı edilmesi ve ne tür sonuçlara yol açabileceği görülmektedir. İşte psikolojideki kuramsal boyutun eksikliği, felsefeden kopuş, yöntemsel sıkıntılar pek çok sorunlu alana işaret etmektedir.

Yukarıda verdiğimiz örnekler psikoloji uygulamalarında test ve ölçek kullanımında karşılaştığımız sorunların sadece küçük bir bölümünü yansıtmaktadır. Değerlendirmede yoğun bir şekilde kullanılan testler ve ölçekler, bireyi anlamada ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Makalemiz boyunca savunmaya çalıştığımız, sıkıntı yaşanan alanların multidisipliner bir yaklaşımla incelenmesi gerektiridir. Bu nedenle test ve ölçeklerle ilgili de

kuramsal alt yapıya bakmak gerekir. Psikolojinin kuramsal alt yapısında elbette ki felsefî temellendirme için içine girer. Bu bağlamda test ve ölçek uygulamalarında Gadamer'in felsefî hermeneutiğinin temel kavramlarından 'tarihsel olarak etkilenmiş bilinç'in göz ardı edilmesi ana sorunlardan biridir. Temelde test ve ölçekler, kullanıldığı toplumun uzmanları tarafından üretilmediğinde, ölçmek istediği şeyi ölçmesi sıkıntı yaratan bir konudur. Çünkü o toplumun kendine ait bir kültür ve geleneği vardır ve toplum içindeki bireyler de bu kültür ve gelenekten bağımsız değerlendirilemez. Diğer bir sıkıntı ise, genel toplum için geliştirilmiş bir ölçekle kişiyi anlamaya çalışmaktır. Çünkü böylesi bir değerlendirme, kişiyi varolduğu tüm yönleriyle ele almamızı engelleyeceği için eksik bir değerlendirme olacaktır. Bu nedenle Gadamer'in "tarihsel olarak etkilenmiş bilinç" kavramının psikolojiye yapacağı en önemli katkı, bireyin geçmişten bu yana getirdiği tüm yönleriyle ele alınacağı kapsamlı bir değerlendirmenin, anlama ve yorumlamanın temeli olacağı noktasıdır.

Sonuç

Bu makalede Gadamer'in hermeneutik modelinde önyargı, ufukların kaynaşması ve tarihsel olarak etkilenmiş bilinç kavramlarının psikoloji literatürüne ne gibi katkıları olabileceğini incelemeye çalıştık.

Gadamer hermeneutiğinin psikolojide henüz yer bulamamış olmasının belki de en önemli nedenlerinden biri, her ne kadar hermeneutik modelinde ortaya koyduğu görüşleriyle alana büyük katkıları olabilecek olsa da, Gadamer'in temel savının, psikolojinin temel savıyla çatışması olabilir. Gadamer'in *Hakikat ve Yöntem* başlığı büyük bir ironiyi barındırmaktadır aslında. Hakikate yöntemle ulaşamayacağının iddiası vardır bu dev eserin içinde. Yöntemi reddettiği gibi, mutlak arayışlarını da reddeder Gadamer. Epistemolojiden çıkmayı, ontolojiye yönelmeyi teklif eder. Oysa psikoloji Gadamer'in aksine yöntem ağırlıklı bir çalışmayı görev edinmiştir kendine. Mutlak arayışı ise tavan noktadadır. Mutlak bilgiye ulaşmak ister, mutlak tanıya, mutlak sonuçlara... Böylelikle evrenselliğe ulaşmayı hedeflemektedir.

Günümüzde modern bilimlerin idrak etmesi gereken en önemli konulardan biri "nesnellikle evrenselliğin aynı şey olmayabileceği" konu-

sudur. Öznellik üzerinden de evrenselliğe varılabilir. Buna göre öznellik kesinlikle rehabilite edilmesi gereken bir kavramdır. Gadamer de önyargı, gelenek, otorite gibi kavramlar ortaya atarak, modern düşünceye rağmen bir rehabilitasyon talebinde bulunmaktadır.³⁴ Gadamer'in bu talebi yalnızca felsefe alanında olanları ilgilendiren bir konu değildir. Öznellik ve evrensellik ilişkisi özellikle psikolojide dikkate alınması gereken temel konulardan biridir. Psikoloji her zaman genel-geçer bilgiye ulaşmak ister. Her zaman, her yerde, herkes için geçerli bilgiye ulaşmak, bir nevi evrenselliğe ulaşmak demektir. Oysa insanı böyle bir kalıba sokabilmek mümkün değildir. Her insan kendine özgüdür ve hermeneutik insanın kendine özgü olduğunu dikkate alacak en uygun yaklaşımlardan biridir.

Psikolojinin bugün geldiği noktada insanı anlamayla ilgili daha farklı bir bakışa ihtiyacı olduğu açıktır. Bu farklı bakışın, psikolojinin kuramsal alt yapısını barındıran felsefe dünyasından gelmesi çok da akla yatkın görünmektedir. Psikologlar olarak bizim en temel sıkıntımız insanı anlama noktasındadır zaten. Anlamayı başarırız yardım etme yolumuz da açılmış olacaktır. İşte hermeneutik daha iyi bir anlama adına bize yol gösterebilir. Daha bütüncül bir değerlendirmeyi, yöntem tutsaklığından çıkıp sadece o bireyin özelliklerine odaklanmayı sağlayabilir. Bu nedenle her iki alanın uzmanları tarafından konuya yönelik yapılacak ortak çalışmaların psikoloji alanında önemli gelişmelere yol açacağını düşünmekteyiz.

Öz

Psikoloji Dünyasında Yeni Bir Yaklaşım: Hermeneutik

Hans-Georg Gadamer, çağdaş hermeneutiğin en önemli temsilcilerinden biridir. Gadamer, kendinden önce Heidegger'le birlikte başlayan, hermeneutiği ontolojik bir zemine yerleştirme çabalarını daha da derinleştirmiş, hermeneutiği evrenselleştirme yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda hermeneutik modelinin temel kavramlarını ve ayrıntılarını ele aldığı temel eseri Hakikat ve Yöntem'le çağdaş hermeneutiğe yön vermiş ve bu alanda pek çok verimli tartışmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

³⁴ Besim F. Dellaloğlu, "İnsan Bilimleri, Özne ve Öznellik", *Sosyoloji Dergisi*, sayı: 16, 2008/1, s. 7.

Felsefe-psikoloji bağlantısı kurmayı hedeflediğimiz bu makalede, psikoloji alanına yönelik yaptığımız incelemelerde, psikolojinin doğa bilimleri olma yolunda yaptığı tercihten sonra doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanmaya başladığını, bunun da insanı anlama konusunda ciddi sıkıntılara yol açtığını gördük. Bu bağlamda psikolojide hermeneutik kullanımının alana katkı sağlayacağı düşüncesiyle Gadamer'in hermeneutik modelini, özellikle psikoloji bağlantılı olabileceğini düşündüğümüz temel kavramları çerçevesinde incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Gadamer, Hermeneutik, Psikoloji, Anlama, Önyargı, Tarihsel Bilinç, Ufukların Kaynaşması.

Abstract

A New Approach In The World Of Psychology: Hermeneutics

Hans-Georg Gadamer is one of the most important representatives of the modern hermeneutics. Gadamer had deepened the efforts to place the hermeneutics on an ontological ground which began with Heidegger before him, and had taken important steps towards the universalization of hermeneutics. In this respect, he had given a direction to the modern hermeneutics with his fundamental work *Truth and Method*, where he discussed the basic concepts and the details of hermeneutical model's, and had led to the emergence of many fruitful discussions in this area. In this article where we aim to have a connection of Philosophy-psychology, from the surveys in the psychology field, we see that psychology, after selecting his way to become a natural science, has started to use the methods of the natural sciences and this caused to serious difficulties in understanding people. In this sense, because of the fact that the idea of using hermeneutics model in psychology may contribute to the field, we tried to study the Gadamer's hermeneutical model, especially its basic concepts which might be related to psychology.

Keywords: Gadamer, Hermeneutics, Psychology, Understanding, Prejudice, Historical Consciousness, Fusion of Horizons.

Kaynakça

- Acun Kapıkıran, Necla “Kişilerarası İlişkiler ve İletişimde Empati”, *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* (iç.), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012.
- Bilgin, Nuri *Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar, Yaklaşımlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Boysan, Murat Üniversite Öğrencilerinde Erken Dönem Uyumsuz Şemalar, Başa Çıkma Stilleri ve Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkilere Yönelik Bir Model Sınaması (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2012.
- Çelik, Ezgi Ece “Gadamer’in Hermeneutik Ufku ve Nietzsche’nin Perspektivizmi”, *FLSF Dergisi*, sayı: 15, 2013.
- Dellaloğlu, Besim F. “İnsan Bilimleri, Özne ve Öznellik”, *Sosyoloji Dergisi*, sayı: 16, 2008/1.
- Demirtaş Madran, H. Andaç, “Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (iç.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- Gadamer, Hans-Georg, *Hakikat ve Yöntem-İkinci Cilt*, (Çev: Hüsamettin Arslan-İsmail Yavuzcan), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Gadamer, Hans-Georg “Hermeneutics as a Theoretical and Practical Task”, *The Gadamer Reader: A Bouquet of the Later Writings* (iç.), Edited and Translated by Richard E. Palmer, Northwestern University Press, Evanston, 2007.
- Gadamer, Hans-Georg, *Truth and Method*, (Translated by Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall), Continuum Publications Company, New York 1994.
- Gökalp, Nurten, *Psikoloji Felsefesi*, Ebabel Yayınları, Ankara 2012.
- Göregenli, Melek “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (iç.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- Grondin, Jean, *Introduction to Philosophical Hermeneutics*, (Translated by J. Weinsheimer), Yale University of London Press, 1994.
- Habermas, Jürgen “Gadamer’in Hakikat ve Yönteminin Eleştirisi”, *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* (iç.), (Çev: Hüsamettin Arslan), Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.
- Merton, Robert K. “The Self-Fulfilling Prophecy”, *Antioch Review*, 8, 1948.

- Morgan, Clifford T. “Tutumlar ve Önyargı”, *Psikolojiye Giriş* (iç.), (Çev: Orhan Aydın), Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara 1999.
- Narter, Meltem, “Psikoloji ve Sosyal Psikolojinin Bilimsel Geçmişi ve Bugünü”, *Psikolojide Yeni Tartışmalar* (iç.), Alfa Yayınları, İstanbul 1999.
- Özlem, Doğan, *Bilim, Tarih ve Yorum*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998.
- Öztürk, Emre “Hermeneutiğin Tarihsel Dönüşümü”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, cilt: 1, sayı: 2, 2009.
- Palmer, Richard E. *Hermenötik*, (Çev: İbrahim Görener), Anka Yayınları, İstanbul 2003.
- Teo, Thomas “Eleştirel Psikolojide Felsefî Meseleler”, *Eleştirel Psikoloji* (iç.), (Çev: Güneş Kayacı Sevinç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.
- Topakkaya, Arslan, “Felsefî Hermeneutik”, *FLSF Dergisi*, sayı: 4, 2007, s. 75-92.
- Topakkaya, Arslan, “Hans-Georg Gadamer’in Ardından”, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, sayı: 1/4, 2008, s.1-11.
- Türkçapar, M. Hakan *Bilişsel Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama*, Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık, Ankara 2012.